

De kracht van ONS verhaal

Laat ons een verhaal vertellen. Een verhaal dat start bij Jan Rotmans. Een verhaal dat eindigt bij Umberto Eco. De een is hoogleraar Transitiekunde. De ander is een gevierd auteur. Wat die twee met elkaar te maken hebben? Weinig, zo lijkt het. Maar toch. Binnen een kwartier - zolang duurt het verhaal - wordt het verband duidelijk.

Voor ik van wal steek, wil ik in het bijzonder verwijzen naar de Nederlandse journaliste Yvonne Zonderop. In haar boek 'Ongelofelijk, over de verrassende comeback van religie' beschrijft ze op treffende wijze het belang van religie voor onze samenleving. Haar woorden hebben mij zodanig geraakt dat ik haar in deze speech verschillende keren zal citeren.

“We leven niet in een tijdperk van verandering. We leven in een verandering van tijdperk.” Het zijn de woorden van Jan Rotmans, een Nederlandse hoogleraar, gespecialiseerd in innovatie, duurzaamheid en klimaatverandering. Weinig mensen zullen hem tegenspreken.

Zelfrijdende wagens, winkels zonder kassa, e-commerce, smartphones waarmee je tegenwoordig bijna alles kan - ja, ook telefoneren -, 3D-printers, internet of things, sociale media die de hele wereld met elkaar verbinden, artificiële intelligentie, apps die je gezondheid in de gaten houden, toestellen om je persoonlijke DNA te ontrafelen, ... De snelheid waarmee technologische ontwikkelingen op ons afkomen, is nauwelijks bij te houden. De digitale revolutie maakt zaken mogelijk waar we tot voor kort niet over durfden te dromen.

Meer nog, nieuwe technologieën in een wereld waar online alles met elkaar verbonden is, zet onze hele economie op zijn kop. Wie durft vandaag te beweren dat de job die hij uitoefent, morgen nog zal bestaan? Kijk maar naar de winkel zonder kassamedewerkers van daarnet. Robots zullen het in de toekomst meer en meer van ons overnemen.

Ja, innovaties kunnen ook bedreigend zijn. In een samenleving die vooral op groei gericht is, botsen we steeds meer op onze limieten. We worstelen met de wereld waarin we leven. We putten onze aarde aan sneltempo uit. De wereldbevolking blijft groeien. De klimaatopwarming lijkt nauwelijks nog te stoppen. Energiebronnen raken uitgeput. De grenzen van de draagkracht zijn bereikt.

We worstelen ook met onszelf. Want hoe moeten we om met al die verandering? Nog nooit kenden we zoveel welvaart, maar ons welbevinden is niet gevolgd. Nog nooit waren we zo vrij in de keuzes die we maken, maar toch voelen we ons aan handen en voeten gebonden. Sociale media pretenderen ons te verbinden, maar tegelijk voelen we ons eenzamer dan ooit. We leggen de lat alsmat hoger, maar raken er steeds minder over. Het neoliberale denken, dat de absolute vrijheid van het individu predikt, maakt ons allemaal concurrenten van elkaar.

De gevolgen zijn ernaar. In deze tijden van ongebreidelde vooruitgang, lijkt het alsof we alles hebben om gelukkig te zijn. En toch zaten nog nooit zoveel mensen thuis met een burn-out of een depressie. Wanhopig zijn we op zoek naar levenskwaliteit. Het wij-zij denken viert hoogtij. En wie de norm niet haalt, wordt al snel als een profiteur gezien.

Het hoeft niet gezegd, de verandering van tijdperk die we momenteel beleven, plaatst ons voor nooit geziene uitdagingen. Uitdagingen die we alleen kunnen aangaan, als we voldoende houvast hebben. En net daar wringt het schoentje. Want die houvast, die is er niet. Of beter, hij is er niet meer.

In onzekere tijden grijpen we graag terug naar een gemeenschappelijke achtergrond, als een soort van referentiekader tegen hetwelke we veranderingen kunnen afzetten. Waarden en normen halen

we uit verhalen en tradities die we al eeuwenlang met elkaar delen. Die verhalen geven zin aan alles wat we doen. Alleen, ergens onderweg zijn we onze verhalen kwijtgeraakt. Of ze zijn er nog, maar ze worden misbruikt door groepen om er hun eigen belang mee te dienen. Zodanig aangemoedigd om individueel onze weg te banen, zijn we onze collectieve erfenis uit het oog verloren. Dat gebrek aan verbindende tradities is nefast op een ogenblik dat we met massale veranderingen geconfronteerd worden.

Yvonne Zonderop stelt het in haar boek als volgt: ons leven is lange tijd georganiseerd geweest op basis van levensbeschouwing. De bevrijding hiervan, zo voelde het voor veel mensen, heeft maatschappelijke gevolgen gehad. De idee zich te kunnen losrukken uit een beknelling, is nooit meer weggegaan. En het liefst hadden veel mensen het christelijke gedachtengoed geheel en al uit hun leven gebannen. Hoe minder invloed van kerk en geloof, hoe beter. Laat ons vooral zelf beslissen. Religie werd iets uit een voorbije tijd. Het nieuwe ideaalbeeld was dat van het vrije en autonome individu. Er was geen ruimte meer voor onderschikking aan iets groters dan je eigen ik.

Zij die geloofden, konden beter hun mond houden. Wie kon die mensen nog serieus nemen? Wie geloofde in die sprookjes? De wetenschap had toch voldoende aangetoond dat die verhalen niet klopten en dat God als schepper van de aarde niet bestond? Geloof werd iets voor de privé-sfeer, weg uit de openbare ruimte, zodat de rest van de samenleving er geen hinder van ondervond. Ontzuiling was het nieuwe modewoord.

Maar met dit radicale afscheid is wel iets belangrijks verloren gegaan, gaat Yvonne Zonderop verder. De kennis van religie is bijna nihil geworden. Nochtans heeft het christelijk geloof onze cultuur en moraal eeuwenlang mee gestut en mee vorm gegeven. Meer zelfs, je kunt je de vraag stellen of wij zonder het christendom een democratische rechtstaat hadden gehad. 2000 jaar heeft het christendom mensen geïnspireerd. Hoe zouden wij die erfenis in enkele decennia tijd verloren kunnen zijn?

Want het christelijk idee dat elke mens evenveel waard is, ongeacht zijn of haar bijdrage aan de maatschappij, blijft een revolutionaire gedachte die in grote delen van de wereld niet vanzelfsprekend is. Ons zelfbeeld en onze moraal zijn gevormd door het christendom. Het is in die traditie dat we beseffen dat we een zekere verantwoordelijkheid hebben naar elkaar, gewoon omdat we mens zijn en niet per se omdat we elkaar leuk vinden of familiebanden hebben. Onze christelijke erfenis draait rond algemeen menselijke waardigheid. Ze predikt het belang van naastenliefde en rechtvaardigheid, en vraagt aandacht voor het spirituele element in ons leven.

Door radicaal de banden met onze levensbeschouwing door te knippen, zijn we op een gevaarlijk hellend vlak beland. Want wie zijn eigen cultuur niet meer kent, kan niet openstaan voor andere culturen. Wie zijn erfenis niet kent, kent zichzelf niet. En dan worden we vatbaar voor radicalisme, nationalisme en xenofobie. De aanwezigheid van moslims, die hun overtuiging zichtbaar uitdragen in hun kledij, brengt mensen in verwarring, omdat ze niet weten hoe ze ermee moeten omgaan.

Politiek rechts proclameert dit ongemak door te betogen dat moslims een bedreiging vormen voor onze culturele erfenis. Links zwijgt, bij een gebrek aan visie hierop.

En wat helemaal vreemd is: politici die zelf niet gelovig zijn, of zich daar in elk geval niet in profileren, werpen zich plots op als hoeder van de christelijke erfenis. Ze gebruiken de christelijke erfenis als cultuurpolitiek instrument in een strijd tegen de multiculturele samenleving. Plots staat die erfenis lijnrecht tegenover het islamitische gedachtengoed. Plots worden die politici de behoeders van het katholiek onderwijs en onze katholieke voorzieningen.

Populisten geven moslims de schuld, ziet ook Yvonne Zonderop. Zij gebruiken de angst voor een radicale groep moslimextremisten om een pak landgenoten collectief in een kwaad daglicht te stellen. Niets verbindt beter dan een gemeenschappelijke vijand. Kijk naar wat er vandaag gebeurt

in Hongarije of Polen, waar het christendom verwordt tot een vlag voor extreemrechtse vreemdelingenhaat. Trump en consoorten hebben in de islam de perfecte vijand gevonden. Ook in Vlaanderen wordt nieuw rechts steeds nadrukkelijker pleitbezorger van een christelijk gedachtengoed dat in oorlog is met alles wat er anders uitziet.

Blijkbaar is het taboe op religie zo groot geworden, dat we onze culturele erfenis liever laten kapen door een bedenkelijke stroming dan er zelf een ernstig gesprek over te voeren. Hier moeten wij ons als middenveld krachtig tegen uitspreken. We mogen niet toelaten dat populistten een steeds hardere toon aanslaan. De manier waarop zij zich op onze erfenis beroepen, staat haaks op de waarden en normen die die erfenis voorstaat. In tegenstelling tot populistten, gebruiken wij onze christelijke traditie niet om mensen in de hoek te zetten. Neen, wij grijpen terug naar onze traditie om mensen te verbinden.

En dat is wat we in een verandering van tijdperk nodig hebben. Op een moment dat de wereld op zijn kop staat, zullen we het niet redden met wij-tegen-zij-denken. Mensen zijn op zoek naar ankers, houvast, verhalen, mythes, traditie en vooral naar inspiratie. Hierop moeten wij een antwoord durven formuleren, in plaats van politici die onze traditie kapen en ermee vandoor gaan.

Want in tegenstelling tot wat populistten ons willen doen geloven, wordt onze traditie gekenmerkt door gastvrijheid en empathische betrokkenheid bij mensen. Door solidariteit met sociaal zwakkeren. En door verbondenheid over de grenzen heen. Wie niet gastvrij is voor buitenstaanders, loopt in eigen kwetsbaarheid een groot gevaar.

We moeten opnieuw durven spreken over onze inspiratie. En ik voel stilaan een omslag. Ik ben er net als Yvonne Zonderop van overtuigd dat secularisering als leidend verhaal haar beste tijd heeft gehad. Mensen beginnen in te zien dat het afscheid van onze inspiratiebronnen misschien wel te drastisch was. Zingeving verdient opnieuw een plek op de agenda. Want uiteindelijk zijn wij allemaal zoekende mensen die willen begrijpen wat er rondom ons gebeurt.

De gemeenschappelijke verhalen kunnen ons daarbij helpen. Ze vertellen ons iets belangrijks over onszelf en over onze opdracht in het leven. Ze geven richting aan wat we doen. Ze stellen ons in staat om om te gaan met de veranderingen waarmee we geconfronteerd worden. Op die manier maken ze sterkere mensen van ons. Zingeving is daardoor een wezenlijk onderdeel van onze gezondheid.

We begonnen ons verhaal bij Jan Rotmans. Eindigen doe ik, zoals beloofd, met Umberto Eco. De briljante Italiaanse schrijver stierf in 2016. In een van zijn laatste interviews gebruikte hij het beeld van de speerwerper. Die zet eerst een stap achteruit en leunt zo ver mogelijk naar achter om zijn speer zo ver mogelijk te kunnen werpen.

Op die manier moeten we ook in het leven staan. Willen we vooruit geraken en met een gerust gemoed de toekomst tegemoet treden, dan moeten we vooral bezinnen over onze wortels. Uit onze erfenis halen we de kracht om nieuwe stappen te zetten. Verbonden met elkaar. En hoopvol in een verandering van tijdperk.

Ik ben er absoluut van overtuigd dat religie voor een comeback staat. Wij moeten niet bang zijn om over onze rijke erfenis te durven spreken. Niet om anderen uit te sluiten, maar wel om beter te begrijpen waar wij vandaan komen. Het brengt ons inspiratie om om te gaan met de grote maatschappelijke uitdagingen van onze tijd.

Luc Van Gorp,

Voorzitter CM